dr inż. Zygmunt Marciniak
prof. dr hab. inż. Jerzy Merkisz
dr inż. Ireneusz Pielecha
dr inż. Jacek Pielecha
Instytut Pojazdów Szynowych „TABOR"

Nowoczesne rozwiązania spalinowych silników trakcyjnych – możliwości modernizacji silników spalinowych lokomotyw

Artykuł poświęcono nowoczesnym rozwiązaniom układów silników spalinowych, które mogą mieć zastosowanie w trakcyjnych pojazdach szynowych. Spośród kilkunastu typów spalinowych pojazdów trakcyjnych eksploatowanych w kraju wybrano lokomotywy spalinowe, dla których przedstawiono możliwości modernizacji silników spalinowych pod kątem zmniejszenia szkodliwego oddziaływania na środowisko naturalne. Dokonano analizy wymiarowej silników oraz ich mocy do konkretnych zastosowań. Wśród wielu propozycji wybrano optymalne warianty, które cechowały się zarówno wysokim stopniem zaawansowania technicznego, jak również możliwościami spełnienia norm emisji składników toksycznych.

1. WSTĘP

W związku z zaostrzającymi się przepisami dotyczącymi emisji spalin z silników spalinowych (w tym silników spalinowych pojazdów trakcyjnych) producenci silników są zmuszani do ciągłych modernizacji konstrukcji, osprzętu (tab. 1.1) oraz stosowanych materiałów eksploatacyjnych (benzyny i oleje napędowe).

Bardzo duży procent lokomotyw (Europa – ok. 44%; USA – ok. 99%) stanowią lokomotywy spalinowe, w których stosowane są wyłącznie silniki ZS HDD-DI przyczyniające się, w mniejszym stopniu niż transport samochodowy, do emisji substancji toksycznych (tab. 1.2).

Tabela 1.1. Trendy rozwojowe pojazdów HDD [3]

Aktualnie	Rok 2000	Rok 2005
Zmiany konstrukcji silnika: - wysokociśnieniowy wtrysk paliwa - wtrysk bezpośredni - doładowanie - chłodzenie powietrza doładowującego Jakość paliwa Reaktory utleniające Systemy filtrów	Zmiana kompozycji paliw EGR / chłodzony EGR Nisko efektywne reaktory $DeNO_x$ Reaktory utleniające Filtry cząstek stałych	Zmiana kompozycji paliw Niska zawartość siarki w paliwie (0,001%) EGR / chłodzony EGR Możliwie wysoka efektywność reaktorów $DeNO_x$ Reaktory utleniające Filtry cząstek stałych

Tabela 1.2. Szacunkowa emisja spalin lokomotyw spalinowych i transportu samochodowego

Składniki spalin	Lokomotywy [%]	Transport samochodowy [%]
CO	1,3	98,7
CO_2	2,6	97,4
HC	2,5	97,5
NO_x	10,5	89,5
SO_2	18,2	81,8

2. Zestawienie obecnie eksploatowanych silników spalinowych

W Polskich Kolejach Państwowych jest eksploatowanych obecnie 12 serii lokomotyw spalinowych o mocach silnika od 110 do 2200 kW (tab. 2.1). Corocznie liczba lokomotyw spalinowych, zarówno w krajach Unii Europejskiej, jak i w Polsce maleje wskutek zastępowania tej trakcji przez lokomotywy elektryczne. Silniki spalinowe stosowane do napędu lokomotyw spalinowych eksploatowanych w Polsce są w większości przypadków 4-suwowymi tłokowymi silnikami o zapłonie samoczynnym i widlastym układzie cylindrów.

Tabela 2.1. Rodzaje lokomotyw spalinowych eksploatowanych w Polsce

Lp.	Seria produkcja	Moc [kW]	Rodzaj silnika	Ilość sztuk	Rok zastosowania	Rodzaj przekładni	Przeznaczenie
1	SM03, Polska	110	ZS, 4-suw. (2DSR 150)	40	1959	Mechaniczna	Manewry
2	SM30, Polska	257	ZS, 4-suw. (3DVSRa - 350)	167	1957	Elektryczna	Manewry
3	SM31, Polska	883	ZS, 4-suw. (a8C22W)	156	1976	Elektryczna	Manewry
4	SM42, Polska	588	ZS, 4-suw. (a8C22)	1087	1965	Elektryczna	Manewry
5	SM48, ZSRR	883	ZS, 4-suw.	127	1976	Elektryczna	Manewry
6	SP30	257	ZS, 4-suw.	85		Elektryczna	Ruch pasażerski
7	SP32, Rumunia	956	ZS, 4-suw. (M820SR) po modernizacji MTU 12V396TC14	143 7	1987	Elektryczna	Ruch pasażerski i manewry
8	SP42, Polska	588	ZS, 4-suw. (a8C22)	254	1970	Elektryczna	Ruch pasażerski i manewry
9	SP45, Polska	1250	ZS, 4-suw. (2112SSF)	53	1970	Elektryczna	Ruch pasażerski
10	ST43, Węgry	1544	ZS, 4-suw. (12LDA28)	346	1965	Elektryczna	Ruch towarowy
11	ST44, ZSRR	1471	ZS, 2-suw. (14D40)	750	1966	Elektryczna	Ruch towarowy
12	SU45, Polska	1250	ZS, 4-suw. (2112SSF)	190	1970	Elektryczna	Ruch pasażerski i towarowy
13	SU46, Polska	1655	ZS, 4-suw. (2112SSF)	48	1976	Elektryczna	Ruch pasażerski i towarowy

3. Wytyczne do doboru nowoczesnego silnika i jego osprzętu

3.1. Wymagania dla nowoczesnej jednostki napędowej pojazdów trakcyjnych

Silnik spalinowy

Obecnie najważniejszymi wymaganiami stawianymi silnikom trakcji kolejowych są:

- mały ciężar własny i związane z nim małe obciążenie dynamiczne osi, korzystne rozłożenie tego obciążenia, łatwy montaż silnika i jego części,
- niewielkie wymiary silnika, pozwalające na łatwą jego zabudowę na ramie lokomotywy. W przypadku rekonstrukcji pojazdu odzyskana przestrzeń może być wykorzystana do powiększenia powierzchni użytkowej pojazdu lub zwiększenia mocy silnika. Mniejsze wymiary silnika stwarzają dogodne warunki kontroli i obsługi urządzeń pojazdu podczas przeglądów,
- modułowa konstrukcja wyposażenia uzupełniającego silnika, która czyni konstrukcję agregatów napędowych zwartą oraz upraszcza przeglądy techniczne,
- konstrukcja tłoków pozwalająca podwyższyć obciążalność silnika, utrzymać stały luz tłoka w cylindrze oraz obniżyć zużycie oleju,
- trójścienne rury wylotowe spalin powodujące mniejsze wypromieniowanie ciepła wytwarzanego przez silnik z nieznacznym przewietrzaniem przestrzeni silnika, zmniejszające niebezpieczeństwo pożaru i ułatwiające dostęp do silnika,
- odłączanie zasilania cylindrów silnika w celu zminimalizowania niepełnego spalania paliwa (tworzenia białego dymu), zmniejsza się jednocześnie skłonność do osadzania koksu na głowicy cylindra oraz pozwala uniknąć zimnej korozji głowicy cylindra,
- kontrolowane napełnienie cylindrów umożliwiające poprawę pracy silnika przy częściowym obciążeniu, poszerza pole charakterystyki silnika i polepsza automatyczną reakcję silnika na zmianę obciążenia,
- nowy system wtrysku paliwa; zasadniczym jego elementem jest nowa pompa wtryskowa o podwyższonym ciśnieniu wtrysku paliwa i odpowiednio do tego dopasowana dysza wtryskowa polepszająca rozpylanie paliwa; jednocześnie do tego systemu spalania należy odpowiednio przystosować uszczelnienie silnika.

System wtrysku wysokociśnieniowego

Silniki wysokoprężne są szeroko stosowane jako główne źródło napędu pojazdów HDV, ze względu na ekonomikę zużycia paliwa, trwałość i niezawodność. Coraz większą rolę na rynku odgrywają pojazdy wyposażone we wtrysk bezpośredni z systemem common-rail (CR).

Ze względu na swoje zalety system ten wypiera inne konstrukcje z rynku silnikowego. Cenną zaletą systemu common-rail jest możliwość kształtowania całego przebiegu charakterystyki wtrysku, podczas gdy elektromagnetycznie sterowane wtryskiwacze ograniczają tę swobodę stałym profilem krzywki pompy tłoczącej. Porównanie systemów wtryskowych przedstawiono w tabeli 3.1.

Tabela 3.1. Charakterystyka układów wtryskowych silników wysokoprężnych [13]

Specyfika \ Typ	Pompy wtryskowe		Pompo-wtryskiwacze	Common-rail	
	rzędowa	rozdzielaczowa		obecne	przyszłościowe
Zastosowanie	średnie silniki – heavy-duty	lekkie – średnie	lekkie – heavy-duty	lekkie – heavy-duty	lekkie – heavy-duty
Max ciśnienie wtrysku [bar]	1450	1400	1800-2000	1200-1400	1500
Potencjalne ciśn. wtrysku [bar]	1600	1500	2200	1800	1800

Istotnym, lecz niekoniecznie rozstrzygającym czynnikiem wartościującym układ wtryskowy jest ciśnienie wtrysku. W klasycznej pompie rozdzielaczowej, przy znamionowej prędkości obrotowej wartość ciśnienia wtrysku wynosi około 1500 bar (np. pompa VP44 firmy BOSCH), natomiast ciśnienie uzyskiwane w pompowtryskiwaczu – 2000 bar. Konstrukcja klasycznej pompy wtryskowej uniemożliwia zmianę kształtu charakterystyki ciśnienia pompy w funkcji prędkości obrotowej silnika, tzn. powyższe ciśnienie można uzyskać tylko i wyłącznie przy obrotach znamionowych silnika. Zupełnie inną jakość pod tym względem, wprowadza system common-rail. Maksimum osiąganego ciśnienia wynosi 1500 bar, jednak w procesie homogenizacji ładunku w komorze spalania istnieje możliwość sterowania ciśnieniem w zależności od wtryskiwanej dawki paliwa (rys. 3.1).

System wtrysku akumulacyjnego (rys. 3.2) ulega kolejnym modyfikacjom. Oprócz elementów pomiarowych i centralnej jednostki sterującej, układ składa się z trzech głównych elementów: pompy wysokociśnieniowej, zbiornika ciśnieniowego i wtryskiwacza. Wysokie ciśnienie w zasobniku wytwarzane jest pomiędzy kolejnymi wtryskami. Dzięki takiemu układowi zmniejszają się wahania ciśnienia wtryskiwanego paliwa, gdyż powstawanie zjawisk falowych wiąże się jedynie z otwarciem wtryskiwacza, nie występuje w zasadzie wpływ ruchu tłoka pompy wtryskowej, a przy tym przebieg zmian ciśnienia w przewodzie wtryskowym jest dużo łagodniejszy.

Układy wtryskowe o zasilaniu akumulacyjnym, stwarzają pewne problemy, jeśli chodzi o utrzymanie szczelności w warunkach wysokich ciśnień. Tańszym rozwiązaniem może okazać się w przyszłości układ dwuciśnieniowy, w którym obwód wysokiego ciśnienia obejmuje jedynie wtryskiwacz, a kolektor ciśnieniowy może być utrzymywany pod niższym ciśnieniem. Oba obwody układu są połączone hydrostatycznym multiplikatorem ciśnienia w postaci tłoka stopniowanego. Na jego powierzchnię o większej średnicy działa niskie ciśnienie, a powierzchnia o mniejszej średnicy tłoczy paliwo do rozpylacza pod wysokim ciśnieniem. Wadą tego układu są gorsze właściwości dynamiczne wynikające z bezwładności tłoka multiplikatora. Pogarsza to dokładność sterowania parametrami wtrysku.

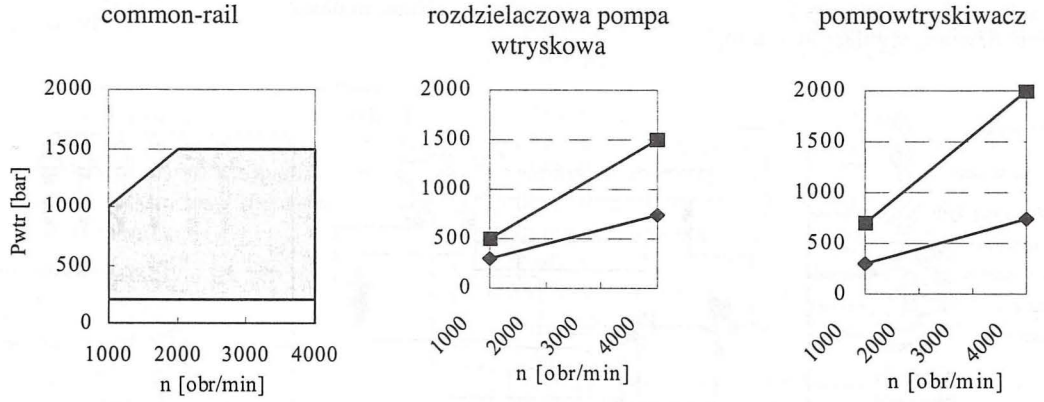

	common-rail	rozdzielaczowa pompa wtryskowa	pompowtryskiwacz
Dawka pilotująca	++	o	+
Zmiana α_{ww}	++	–	o
Zwartość budowy	+	+	–
Napęd pompy	++	o	–
Koszt układu	+	o	–

+ wpływ pozytywny; – negatywny, „o" bez wpływu

Rys. 3.1. Ciśnienia osiągane w systemie common-rail na tle systemów konwencjonalnych [5]

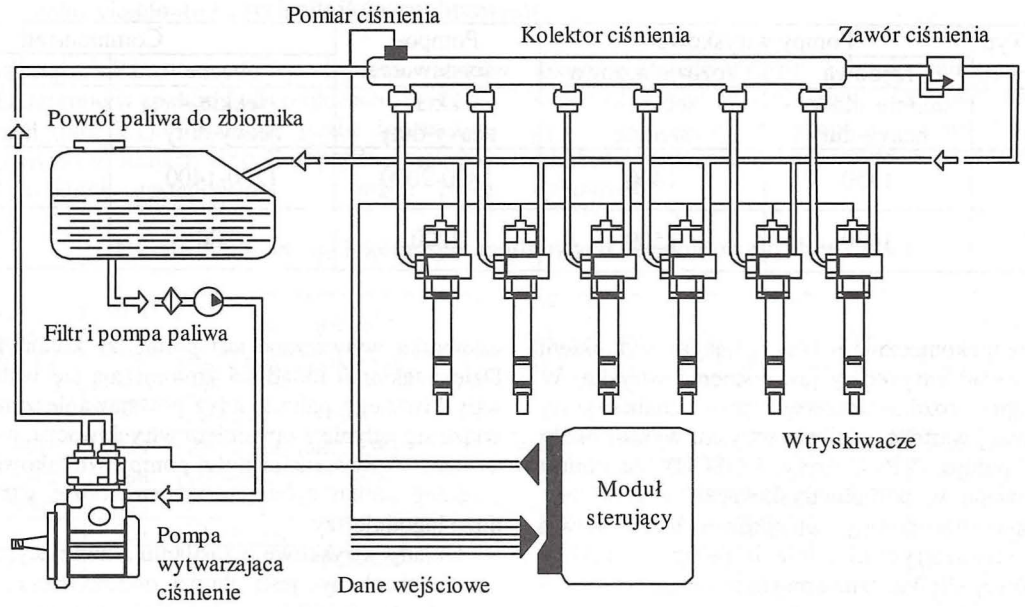

Rys. 3.2. Schemat systemu common-rail [11]

Elektroniczne układy sterujące określają także odpowiednią, w chwilowo zaistniałych warunkach pracy, dawkę paliwa. Przy jej doborze uwzględniane są takie parametry silnika, jak:

a) prędkość obrotowa,
b) temperatura cieczy chłodzącej,
c) ciśnienie powietrza doładowującego,
d) temperatura powietrza doładowującego,
e) położenie pedału przyspieszenia (dawka podstawowa paliwa),
f) temperatura oleju napędowego,
g) położenie dźwigni regulacyjnej pompy.

Firma Siemens wprowadziła do produkcji kolejną generację systemu common-rail. W skład systemu II generacji (rys. 3.3) wchodzą wtryskiwacze z piezoelementem zapewniające wysokie ciśnienie wtrysku, w wyniku zastosowania wysokociśnieniowej pompy z regulowanym strumieniem objętości. Układ wtryskowy jest wyposażony w elektroniczny moduł sterujący. W wyniku zastosowania piezowtryskiwaczy możliwe stało się uzyskiwane minimalnych dawek paliwa. Przy ciśnieniu 1500 bar minimalna dawka paliwa wynosi 1,2 mm^3, przy niskim ciśnieniu dawka wynosi 0,7 mm^3.

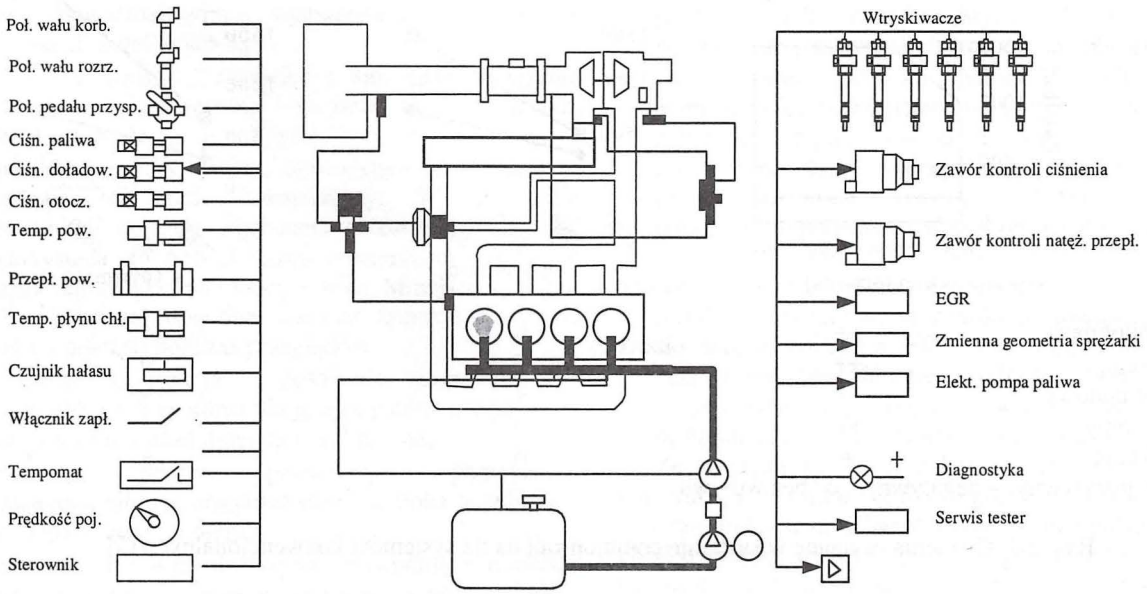

Rys. 3.3. Schemat systemu common-rail II generacji [4]

Relatywnie łatwo za pomocą common-rail, w porównaniu z innymi systemami wtryskowymi, następuje kształtowanie dawki pilotującej wtryskiwanego paliwa. Optymalizacja dawki pilotującej następuje przez kontrolę ilości wtryskiwanego paliwa i regulację czasu opóźnienia wtrysku, w wyniku bezpośredniego sterowania wzniosem iglicy wtryskiwacza. Wpływ zastosowania dawki pilotującej na emisję składników toksycznych przedstawiono na rysunku 3.4.

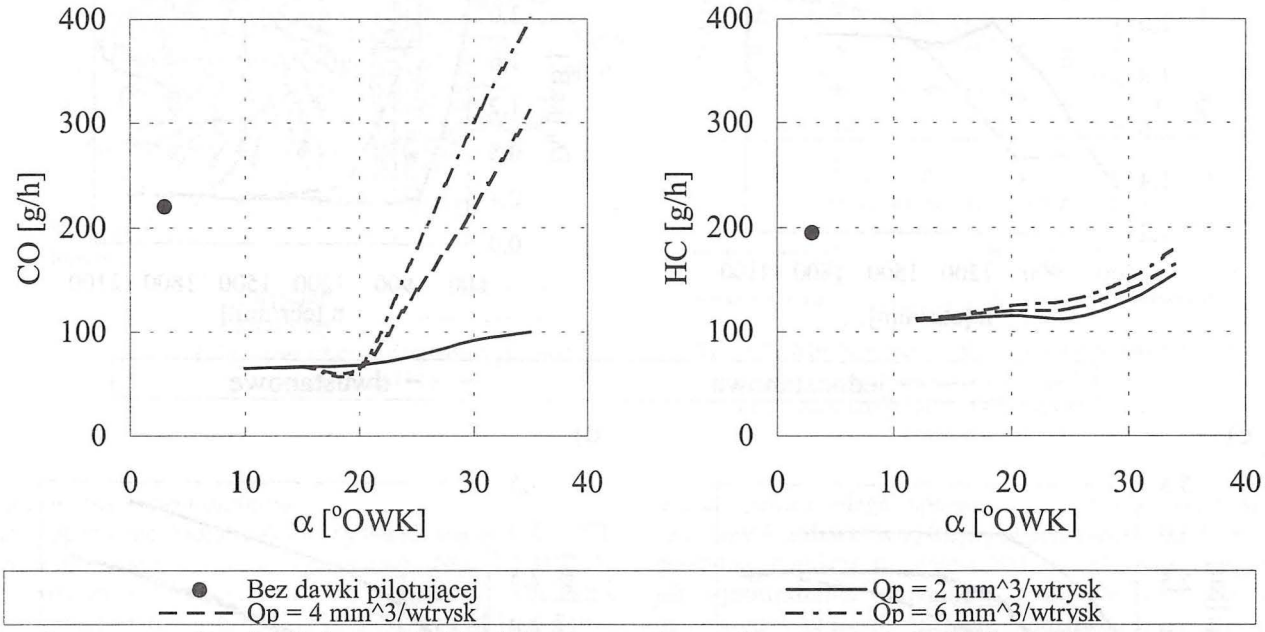

Rys. 3.4. Zmiana emisji składników toksycznych w wyniku zastosowania dawki pilotującej ($n = 60\%\ n_{max}$; obciążenie 40%; ciśn. wtrysku – 60MPa, emisja NO_x = 250 ppm) [13]

Zmiana systemu zasilania, przyczynia się w dużym stopniu do poprawy wskaźników pracy silników ZS, dotyczy to zarówno ich ekonomiki pracy, jak również zmniejszenia stopnia zanieczyszczenia środowiska naturalnego. Jednak zmiany systemu zasilania nie wyczerpują możliwości badawczych w celu spełnienia przyszłych norm emisji składników toksycznych spalin.

Systemy doładowania silników

Doładowanie dwustanowe

Przedstawiony nowy system dwustanowego doładowania silnika zastosowany został w 12-litrowym 6-cylindrowym silniku wysokoprężnym (rys. 3.5). System składa się z dwóch różnej wielkości turbosprężarek usytuowanych w rzędzie, z regulowanym zaworem by-pass oraz międzystopniowym chłodzeniem powietrza doładowującego.

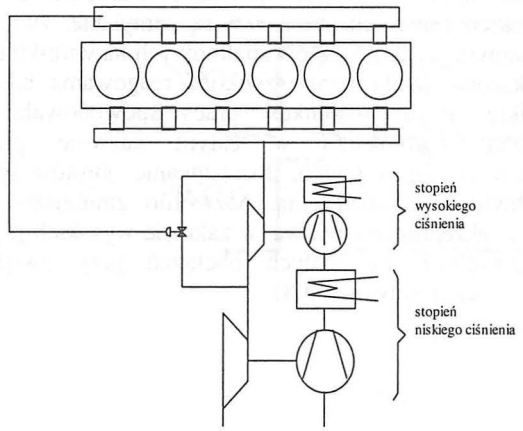

Rys. 3.5. Schemat regulowanego systemu doładowania [9]

Spaliny z kolektora wylotowego zostają rozprężone w turbinie wysokiego ciśnienia, a częściowo następuje ich upust przez zawór by-pass. Następnie spaliny rozprężają się w niskociśnieniowym stopniu turbiny. Przepływ powietrza doładowującego jest następujący: masa zasysanego powietrza jest wstępnie sprężana w niskociśnieniowej części, następnie transportowana do chłodnicy międzystopniowej. Dalsze sprężanie z późniejszym chłodzeniem powietrza następuje w sprężarce wysokiego ciśnienia. Rezultatem wstępnego sprężania jest stosunkowo niski stopień wysokociśnieniowy, prowadzący w efekcie do uzyskania wysokich poziomów ciśnień.

Podczas niewielkich obciążeń (małe natężenie przepływu spalin) zawór by-pass pozostaje całkowicie zamknięty i spaliny rozprężają się w wysokociśnieniowym stopniu turbiny. Rezultat – krótki okres czasu wystarcza do osiągnięcia wysokich ciśnień po stronie sprężarki. Ze wzrostem prędkości obrotowej wału korbowego, zawór by-pass zostaje otwierany i stopniowo następuje zwiększenie ilości rozprężanych spalin w niskociśnieniowym stopniu turbiny.

Zastosowanie dwustanowego doładowania powoduje wzrost ciśnienia gazów wylotowych (rys. 3.6a). Od prędkości 1100 obr/min wzrost ciśnienia jest limitowany przez zawór by-pass. Zwiększeniu ulega również ciśnienie doładowania (rys. 3.6b). Przy prędkości 800 obr/min następuje wzrost ciśnienia doładowania od 1,35 bara do ciśnienia 2,4 bara. Po osiągnięciu prędkości obrotowej 1100 obr/min ciśnienie doładowania jest ograniczane do 3,0 bara przez zawór by-pass. W wyniku zastosowania dwustanowego doładowania następuje wzrost współczynnika nadmiaru powietrza w zakresie niskich prędkości obrotowych (rys. 3.6c). Przy prędkości 900 obr/min współczynnik ten osiąga wartość λ λ= 1,8. Powyżej prędkości 1000 obr/min wartość ta wynosi $\lambda > 1{,}9$. Wartość zadymienia spalin jest ściśle powiązana ze współczynnikiem nadmiaru powietrza λ (rys. 3.6d).

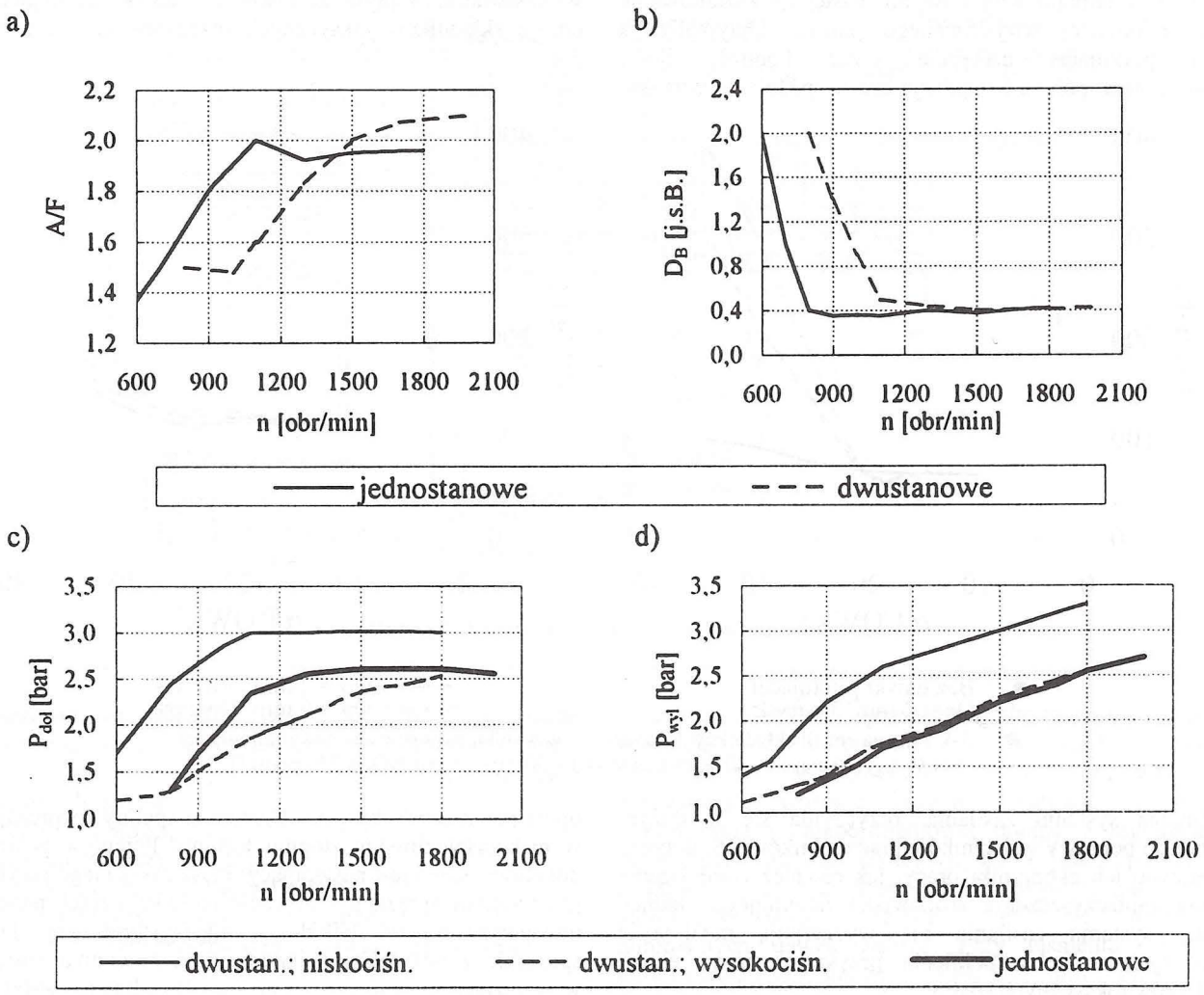

Rys. 3.6. Zmiana parametrów pracy silnika w wyniku zastosowania doładowania dwustanowego [9]

W przedziale wyższych prędkości obrotowych (powyżej 1400 obr/min) ze względu na brak poprawy współczynnika λ, zadymienie nie zmienia się w stosunku do konwencjonalnego systemu doładowania. Natomiast w zakresie prędkości obrotowych, gdzie współczynnik nadmiaru powietrza zawiera się w przedziale $\lambda = 1{,}90 - 2{,}05$ zadymienie spalin wynosi $D_B = 0{,}4$ j.s.B. W wyniku pozytywnego wpływu dwustanowego doładowania na wartości λ przy prędkości 1100 obr/min zadymienie wynosi 0,3 j.s.B. w stosunku do 0,6 j.s.B. w systemie konwencjonalnym. Przy prędkości 800 obr/min różnica jest jeszcze większa i wynosi 0,4 do 2,0.

System doładowania o zmiennych łopatkach kierownicy

Firma Ford opracowała turbosprężarkę VGT o zmiennej geometrii łopatek kierownicy, która pozwala na utrzymanie efektywnej wydajności doładowania silnika ZS DI, w całym zakresie jego prędkości obrotowych. Efekt ten osiągnięto dzięki zastosowaniu sterowanych łopatek kierownicy, przez zmianę kąta ich ustawienia powodują zmianę szerokości szczeliny między nimi, co z kolei wpływa na przepływ gazów spalinowych (rys. 3.7). Łopatki kierownicy ustawiane są pod różnym kątem, zależnie od obciążenia i prędkości obrotowej silnika. W zakresie pełnej mocy łopatki zostają otwarte, zapewniając całkowite wykorzystanie energii gazów. W niskich zakresach stopniowo są zamykane, zwiększając tym samym prędkość gazów spalinowych na wirniku turbiny. Zwiększona dzięki temu szybkość reagowania silnika na wszelkie zmiany warunków pracy spowodowała wzrost momentu obrotowego w całym zakresie prędkości obrotowych. Oprócz tego, dostosowanie obrotów sprężarki do chwilowego obciążenia, pozwoliło zmniejszyć emisję NO_x, a także zużycie paliwa, w zakresie wysokich prędkości obrotowych i dla małych obciążeń przy zwiększonej wydajności turbiny (rys. 3.8).

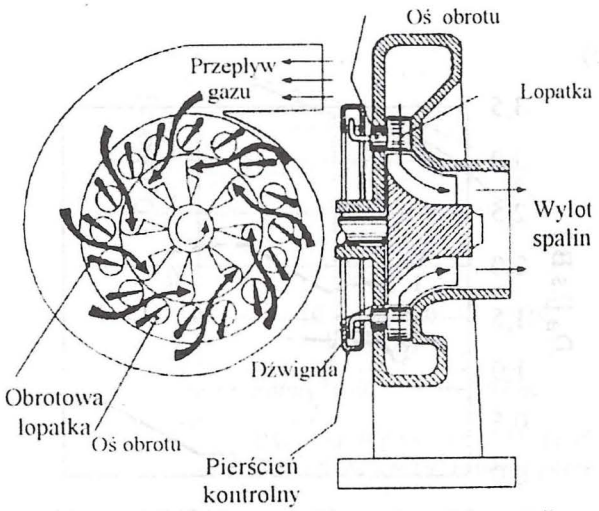

Rys. 3.7. Turbosprężarka o zmiennej geometrii kierownicy [12]

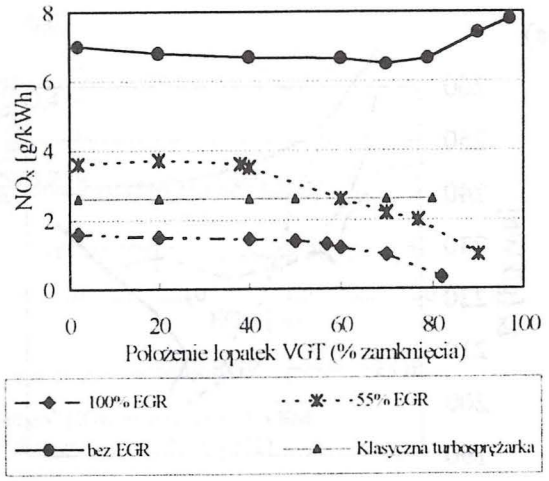

Rys. 3.8. Wpływ zmiennej geometrii kierownicy turbosprężarki VGT na emisję NO_x (40% max prędk. obr.; 14% max obciąż.) [12]

Homogeniczny system spalania

Homogeniczne kształtowanie systemu spalania (HCCI) pozwala na znaczne ograniczenie emisji NO_x i PM [13]. Jakkolwiek zakres pracy silnika z takim spalaniem, gdy silnik pracuje stabilnie ze znaczną redukcją NO_x i PM jest bardzo ograniczony. System HCCI pozwala go rozszerzyć. Zasada pracy jest następująca: pewna część paliwa jest wtryskiwana do cylindra we wczesnej fazie, powodując tworzenie homogenicznej mieszanki wstępnej; następnie zostaje wtryśnięta główna dawka paliwa w pobliżu GMP – w taki sam sposób jak w konwencjonalnym systemie wtryskowym. Spalanie pierwszej dawki paliwa w homogenicznej mieszance powoduje minimalną emisję NO_x i PM. Główna dawka paliwa ulega spalaniu, już w obecności spalin, uzyskanych z dawki wtryśniętej w pierwszej fazie. Proces ten powoduje redukcję tworzenia NO_x na identycznej zasadzie jak wprowadzenie recyrkulacji spalin. W celu uzyskania najlepszego procesu spalania możliwe jest sterowanie przebiegiem wtrysku (rys. 3.9). Przebiegi wtrysku przedstawiają kolejno główną dawkę wtrysku (G), dawkę pilotową i główną (PG), wczesną i główną dawkę (WG) oraz wczesną, główną i dodatkową dawkę paliwa (WGD). Zależności zużycia paliwa – emisji NO_x oraz zadymienia – emisji NO_x przedstawiono na rysunku 3.10.

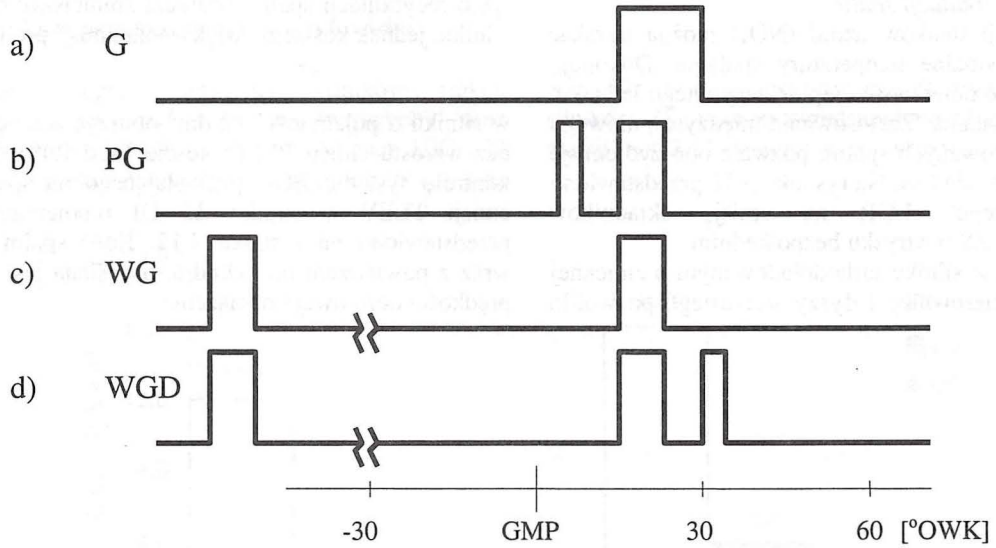

Rys. 3.9. Charakterystyka typów wtrysku [13]

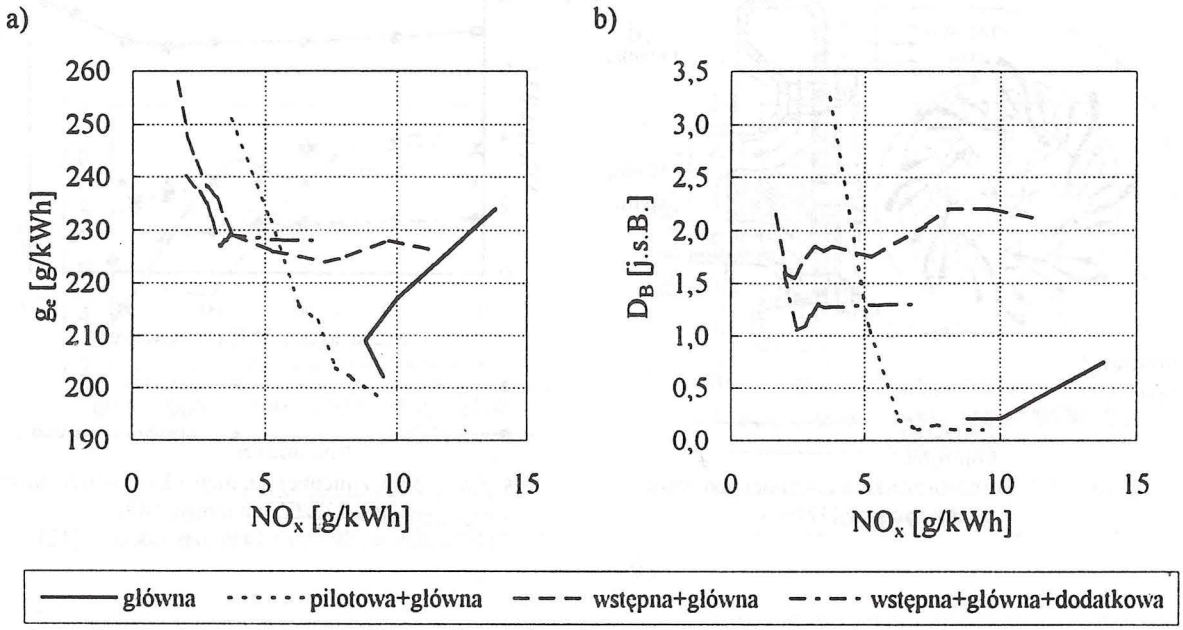

Rys. 3.10. Rodzaje wtrysku paliwa i jego wpływ na: a) zużycie paliwa – emisję NO_x; b) zadymienie spalin – emisję NO_x. [13]

W wyniku zmiany charakteru wtrysku następuje zmiana obszaru emisji NO_x w stosunku do systemu konwencjonalnego. Nie ulega poprawie wartość zużycia paliwa w wyniku zbyt wczesnego zapłonu w stosunku do GMP. Wzrost zadymienia jest prawdopodobnie wynikiem występowania lokalnie bardzo bogatej mieszanki. Ze względu na to, że pierwszy wtrysk występuje we wczesnej fazie sprężania, bogata mieszanka osadza się na ściankach cylindra. Rozwiązaniem tej sytuacji jest dodanie metyl-t-butyl eteru (MTBE) do oleju napędowego, co w połączeniu z EGR powoduje znaczne obniżenie zużycia paliwa i zadymienia spalin [13].

Rozwój systemu recyrkulacji spalin

Obniżenie emisji tlenków azotu (NO_x) można uzyskać zmniejszając maksymalne temperatury spalania. Dokonuje się tego zwiększając pojemność cieplną zasysanego ładunku, np. doprowadzając wraz ze świeżym ładunkiem, pewną ilość substancji o większej pojemności cieplnej niż mieszanka paliwowo-powietrzna. Układy recyrkulacji spalin – EGR wykorzystują większą pojemność cieplną spalin do obniżenia temperatur maksymalnych, a przez to emisji NO_x. Rozcieńczenie ładunku wywołane doprowadzeniem spalin wraz ze świeżym ładunkiem, powoduje wydłużenie czasu spalania i wzrost emisji HC, CO i PM, na skutek zwiększenia się strefy wygaszania płomienia na ściankach. Przesuwa się również granica zapalności mieszanki, ograniczając stopień recyrkulacji. Zwiększając temperaturę na dolocie do silnika, EGR obniża sprawność Carnota, powoduje to niewielki wzrost jednostkowego zużycia paliwa. Wprowadzenie więc tylko recyrkulacji spalin, pozwala zmniejszyć emisję NO_x w silniku, jednak kosztem zwiększenia emisji produktów niezupełnego spalania. Zastosowanie międzystopniowego chłodzenia recyrkulowanych spalin, pozwala obniżyć emisję NO_x, jak również emisję PM. Na rysunku 3.11 przedstawiono wpływ „chłodzonego" EGR na emisję składników toksycznych silnika ZS o wtrysku bezpośrednim.

Zastosowanie EGR w silniku turbodoładowanym o zmiennej geometrii łopatek kierownicy i dyszy Venturiego pozwoliło w silniku o pojemności 12 dm^3 obniżyć emisję NO_x o 50%, bez wzrostu emisji PM (w teście ECE R49). Elektroniczną kontrolę systemu EGR pozwalającego na spełnienie norm emisji TLEV w silniku ZS DI o pojemności 5,9 dm^3 przedstawiono na rysunku 3.12. Ilość spalin podawanych wraz z powietrzem do cylindra, określana jest na podstawie prędkości obrotowej i obciążenia.

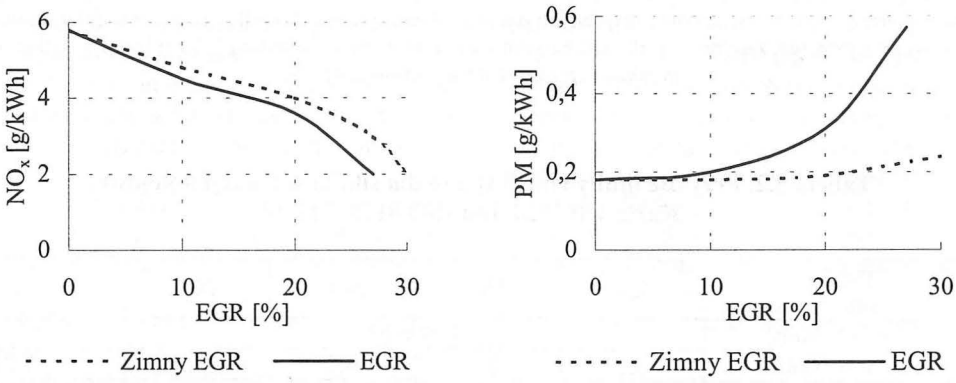

Rys. 3.11. Wpływ zastosowania „chłodzonego" EGR na emisję NO_x i PM (ZS DI; n = 1800 obr/min; częściowe obciążenie; p_e = 2,8 bar) [2]

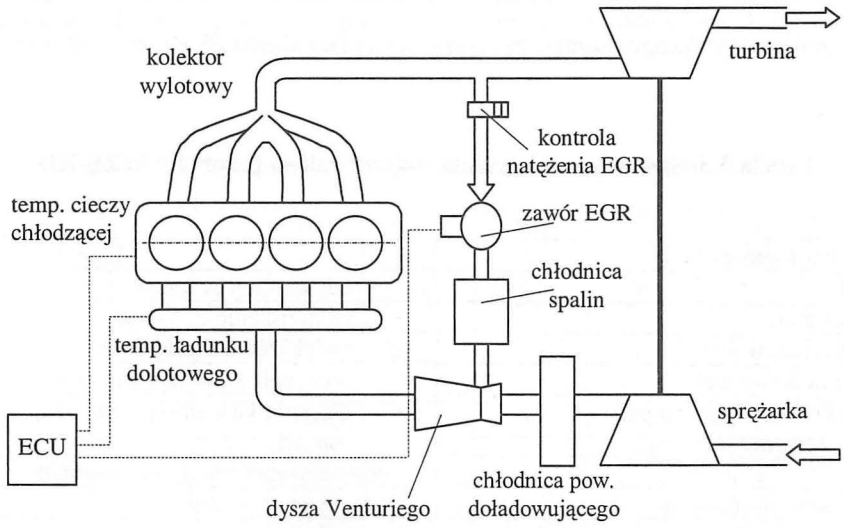

Rys. 3.12. Schemat elektronicznej kontroli układu recyrkulacji spalin tzw. „chłodzonego" EGR [12]

3.2. Dobór silnika w aspekcie ochrony środowiska

Europejskie przepisy dotyczące silników trakcji szynowej: lokomotyw (w tym manewrowych) oraz autobusów szynowych zostały zawarte w Kartach UIC 623 oraz UIC 624. Dopuszczalne wartości emisji zostały ustalone w 1997r. i mają zastosowanie do nowo produkowanych silników ZS. Poniżej przedstawiono obowiązujące wartości emisji (rys. 3.13), natomiast przyszłe regulacje w tabeli 3.2.

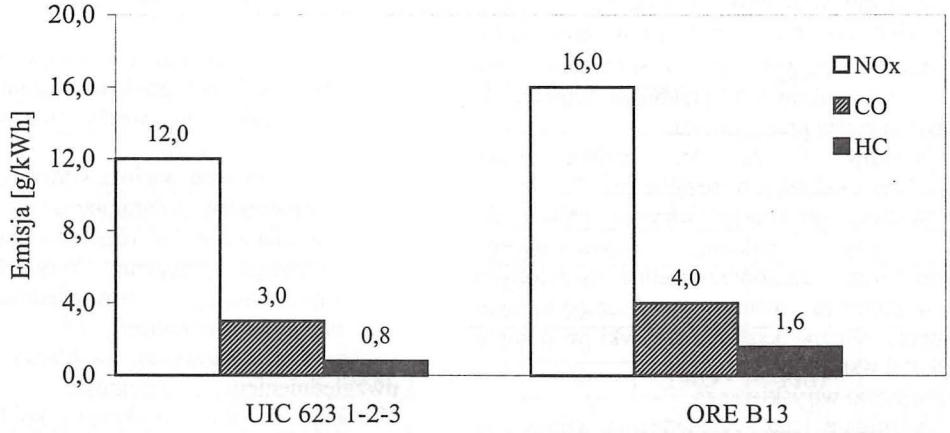

Rys. 3.13. Limity emisji poszczególnych związków toksycznych dla pojazdów szynowych według różnych regulaminów (dla Karty UIC 623 obowiązuje test ISO 8178-F oraz test zadymienia, dla którego dopuszczalne wartości wynoszą 2,5/1,6 [j.s.B.] –pełne obciążenie/średnia prędkość obrotowa wału korbowego) [10]

Tabela 3.2. Przyszłe limity emisji spalin dla silników trakcji kolejowej – Karta UIC 624, test ISO 8178-F [1, 6]

Moc silnika	Prędkość obrotowa	CO	HC	NO_x	PM	Data wprowadzenia
N_e [kW]	n [obr/min]	[g/kWh]				
$N_e > 560$	$n > 1000$	3,0	0,8	9,5	0,25	1.01.2003
$N_e > 560$	$n \leq 1000$	3,0	0,8	9,9	0,25	1.01.2003
$N_e \leq 560$	–	2,5	0,6	6,0	0,25	1.01.2003
$N_e > 560$	–	2,0	0,5	6,0	0,2	1.01.2008
$N_e \leq 560$	–	2,0	0,5	4,5	0,15	1.01.2008

Rozwiązania techniczne, zmierzające do ograniczenia zużycia paliwa przez silniki ZS HD przedstawiono w tabeli 3.3 *[8]*.

Tabela 3.3. Sposoby zmniejszenia zużycia paliwa przez silniki ZS-HD *[8]*

Technologie spalania	Inne
– wtrysk bezpośredni,	– obniżenie oporów tarcia:
– wyższy stopień sprężania,	• zmniejszenie $c_{śr}$ tłoka,
– zwiększenie ciśnienia ładowania,	• zwiększenie skoku tłoka,
– niższa temp. kolektora dolotowego,	• obniżenie strat napędu rozrządu,
– spalanie w centrum komory spalania przy zredukowanym zawirowaniu ładunku,	• gospodarka energią napędzającą osprzęt,
– chłodzenie EGR,	– odzyskiwanie energii hamowania,
– zwiększenie max. ciśnienia spalania,	– odzysk energii spalin:
– stosowanie 4 zaworów na cylinder,	• turbina mocy,
– regulacja faz rozrządu.	• zasobnik ciepła.

Wymagania normy EURO III i EURO IV dla silników HDD można spełnić za pomocą następujących zabiegów [7]:

a) możliwie szerokie zastosowanie wtrysku bezpośredniego (DI),
b) zmniejszenie średnicy kropel rozpylanego paliwa (poprawienie rozpylenia) przez wzrost ciśnienia wtrysku paliwa i zwiększenie liczby otworków rozpylacza,
c) elektroniczną regulację parametrów wtrysku (q, α_{ww}, α_{wtr}, p_{wtr}) w funkcji wielu zmiennych, przy czym dąży się do zmniejszenia α_{ww}, zwiększenia p_{wtr} i skrócenia czasu wtrysku α_{wtr} oraz kształtowania przebiegu wtrysku w zależności od parametrów pracy silnika,
d) obniżenie wycieków i dotrysku paliwa przez zastosowanie bezstudzienkowych rozpylaczy,
e) dobranie optymalnego przebiegu wtrysku paliwa do zmienionej komory spalania, zapewniającego równomierne rozłożenie czasoprzestrzenne rozpylonych kropel paliwa w komorze spalania i zwiększenie zasięgu strug paliwa przez zmianę kształtu krzywki w pompie wtryskowej i skoku wstępnego popychacza,
f) centralne umieszczenie wtryskiwacza,
g) odpowiednie opóźnienie kąta wyprzedzenia wtrysku w wyniku następujących zabiegów:
   - dwustopniowego wtrysku, tj. wtrysku powolnego, początkowej, niewielkiej części dawki, i bardzo szybkiego, pod wysokim ciśnieniem wtrysku (do 160 MPa) głównej części dawki (uzyskuje się to poprzez zastosowanie dwu sprężyn we wtryskiwaczu),
   - wtrysku wysokociśnieniowego (160 do 200 MPa),
   - zwiększenie szczelności i zmniejszenie przecieków oleju przez zmniejszenie liczby pierścieni do trzech oraz nowe rozwiązanie kształtu pierścieni tłokowych,
   - zmniejszenie tarcia i zwiększenie szczelności za pomocą nowego rozwiązania konstrukcyjnego i materiałowego węzła tłok-pierścienie -cylinder (TPC),
   - wprowadzenie wielozaworowych układów rozrządu o regulowanych parametrach,
   - optymalizację faz rozrządu przez zmiany zarysu i kątowego położenia krzywek wałka rozrządu zapewniającego odpowiednie przepłukanie i napełnienie cylindra,
n) konstrukcję przestrzeni spalania i zawirowań (z uwzględnieniem wzajemnych powiązań pomiędzy kształtem kanału dolotowego, konfiguracją przestrzeni spalania i układem hydraulicznym wtrysku),

o) optymalizację układu doładowania silnika przez staranne dobranie rozkładu ciśnień za sprężarką i przed turbiną (dobranie turbosprężarki i jej zabudowy),
p) dobranie regulacji dawkowania paliwa pompy paliwowej oraz kąta wyprzedzenia początku wtryskiwania paliwa w celu uzyskania założonych parametrów pracy silnika przy obniżonej emisji.

Na podstawie analizowanego materiału można przewidywać celowość znacznego wzrostu ciśnienia wtrysku (160-200 MPa) oraz wzrostu ciśnienia doładowania z optymalnym chłodzeniem powietrza doładowującego. Zabiegi te, w połączeniu z komputerowym sterowaniem pracą silnika według optymalnej mapy emisji związków toksycznych, przyczynią się do obniżenia poziomu emisji składników toksycznych w silnikach HDD oraz zmniejszenia zużycia paliwa.

4. Przykłady koncepcji modernizacji trakcyjnych pojazdów spalinowych w aspekcie ochrony środowiska

4.1. Przykłady modernizacji trakcyjnych silników spalinowych

Kryteria jakimi posłużono się przy doborze silników spalinowych do krajowych pojazdów trakcyjnych były:
a) moc maksymalna co najmniej równa mocy obecnie zainstalowanego silnika w lokomotywie;
b) możliwość montażu silnika ze względu na jego gabaryty;
c) jakość silnika (głównym argumentem jest tutaj marka – firma produkująca) oraz rozwiązania techniczne, które warunkują możliwości spełnienia norm emisji składników toksycznych spalin.

Poniżej przedstawiono koncepcje modernizacji wybranych lokomotyw.

Modernizacja lokomotywy SM31

Silnik spalinowy lokomotywy SM31 może zostać zastąpiony 6 innymi modelami, o mocach nieznacznie większych od konstrukcji pierwotnej. Uwagę zwracają znacznie mniejsze pojemności skokowe silników a jednocześnie mniejsze zużycie paliwa i skuteczniejsza ochrona środowiska (tab. 4.1).

Tabela 4.1. Wybór zamienników silników dla lokomotywy SM31

	Model	Moc [kW]	Silnik	Vss [dm^3]	D [mm]	S [mm]	W [mm]	
H. Cegielski	SM31; a8C22W	882	8V	82	2867	1627	2000	
	Model	Moc [kW]	Silnik	Vss [dm^3]	D [mm]	S [mm]	W [mm]	Norma
Cummins	QST30	1000	V12	30	1905	1161	1524	
MTU	8V396TB14	920	8V	31,7	2220	1580	1400	ERRI
MTU	8V4000R40	1000	8V	32,5	2015	1350	1800	ERRI
MTU	12V396TC14	1180	12V	47,5	2430	1540	1400	ERRI
Diesel Engine Maker	KTTA38L	993			2210	1478	1654	
Diesel Engine Maker	KTA50L	1176			2600	1320	1648	

Modernizacja lokomotywy SP32/SP42

Propozycja modernizacji dotyczy lokomotywy SP32 i SP42 z silnikiem M820SR. Część lokomotyw już została zmodernizowana (7 szt.). Zastosowano w nich silniki MTU 12V396TC14. Jak wynika z zestawienia (tab. 4.2) również tutaj możliwe jest zastosowanie tego silnika. Moce są równe lub większe od 1000 kW przy ponad trzykrotnej redukcji pojemności skokowej. Silniki MTU spełniają normę emisji spalin ERRI.

Tabela 4.2. Wybór zamienników silników dla lokomotywy SP32

	Model	Moc [kW]	Silnik	Vss [dm^3]	D [mm]	S [mm]	W [mm]	
23 August RRL	SP32/SP42; M820SR	956	12V	159,2	2491	1445	2040	
	Model	Moc [kW]	Silnik	Vss [dm^3]	D [mm]	S [mm]	W [mm]	Norma
Cummins	K38	1200	12V	38	2189	1387	1631	
Cummins	QST30	1000	12V	30	1905	1161	1524	
MTU	8V4000R40	1000	8V	32,5	2015	1350	1800	ERRI
MTU	12V396TC14	1180	12V	47,5	2430	1540	1400	ERRI
Paxman Engine	VALENTA CL 8V	1120			2133	1460	2273	

Modernizacja lokomotywy SP45

Silniki spalinowe montowane w krajowych pojazdach trakcyjnych mogą odznaczać się brakiem wystarczającej mocy ciągłej. Przy doborze tej jednostki napędowej poszerzono zakres dopuszczalnych mocy silnika, dlatego wśród zamienników znalazły się również silniki o mocach 1500 kW. Są to również silniki 12 cylindrowe o 2-krotnie mniejszej pojemności skokowej silników. Wszystkie wybrane silniki z rodziny MTU spełniają wymagania normy ERRI dotyczącej emisji spalin (tab. 4.3).

Tabela 4.3. Wybór zamienników silników dla lokomotywy SP45

	Model	Moc [kW]	Silnik	Vss [dm^3]	D [mm]	S [mm]	W [mm]	
H. Cegielski	SP45; 2112SSF	1250	12V	95,6	2845	1820	2155	
	Model	Moc [kW]	Silnik	Vss [dm^3]	D [mm]	S [mm]	W [mm]	Norma
MTU	12V396TB14	1380	12V	47,5	2680	1540	1550	ERRI
MTU	12V4000R10	1380	12V	48,7	2770	1520	1790	ERRI
MTU	12V4000R40	1500	12V	48,7	1500	1430	1800	ERRI
Diesel Engine Maker	KTTA50L	1471			2708	1478	1721	

Modernizacja lokomotywy ST43

Najbardziej odpowiednimi zamiennikami silnika 12LDA28 są silniki firmy MTU odznaczające się niskimi pojemnościami silników tej klasy a jednocześnie spełniającymi normy emisji spalin. Poda czterokrotnie zmniejszona zostaje pojemność skokowa silnika, przy jednoczesnej poprawie mocy silnika (tab. 4.4).

Tabela 4.4. Wybór zamienników silników dla lokomotywy ST43

	Model	Moc [kW]	Silnik	Vss [dm^3]	D [mm]	S [mm]	W [mm]	
Kraiova RRL	ST43; 12LDA28	1544	12/2R	265,8	4000	1600	2300	
	Model	Moc [kW]	Silnik	Vss [dm^3]	D [mm]	S [mm]	W [mm]	Norma
MTU	16V396TC14	1570	16V	63,4	2890	1560	1630	ERRI
MTU	16V396TB14	1840	16V	63,4	3080	1580	1610	ERRI
Pielstick	12 PA4 V 200 VG	1765	12V	79,1	2630	1600	1975	
Ruston - Alstom	6RK270	1770			4020	1325	2490	

Modernizacja lokomotywy SU46

Modernizacja silnika spalinowego lokomotywy SU46 możliwa jest przy wykorzystaniu silników kilku firm (tab. 4.5). Moce tych silników przekraczają 1750 kW. Nadal jednak są to silniki bardziej oszczędne niż 2112SSF. Są to jednostki 12 lub 16-cylindrowe (brak danych w przypadku silników firmy Paxman).

Tabela 4.5. Wybór zamienników silników dla lokomotywy ST44

	Model	Moc [kW]	Silnik	Vss [dm^3]	D [mm]	S [mm]	W [mm]	
H. Cegielski	SU46; 2112SSF doł.	1655	12V	95,6	2845	1820	2155	
	Model	Moc [kW]	Silnik	Vss [dm^3]	D [mm]	S [mm]	W [mm]	Norma
MTU	16V396TB14	1840	16V	63,4	3080	1580	1610	ERRI
Pielstick	12 PA4 V 200 VG	1765	12V	79,1	2630	1600	1975	
Paxman Engine	VP185 12V	1860			2971	1660	2175	
Paxman Engine	VALENTA CL	1790			2327	1432	2324	

	12V							

5. Podsumowanie

Na podstawie analiz dotychczas produkowanych silników o zapłonie samoczynnym i perspektyw ich rozwoju można stwierdzić, że nie ma problemów ze spełnieniem norm granicznych CO i HC, natomiast trudniejsze jest spełnienie wymogów ograniczających emisję NO_x. Bariera emisji cząstek stałych stanowi wymogi krytyczne dla tych silników (rys. 5.1).

Spośród kilkunastu typów spalinowych pojazdów trakcyjnych eksploatowanych w kraju wybrano lokomotywy spalinowe, dla których przedstawiono możliwości modernizacji silników spalinowych pod kątem zmniejszenia szkodliwego oddziaływania na środowisko naturalne.

Reprezentatywne grupy silników wybrano spośród następujących firm: Cummins, MTU, Diesel Engine Maker, Fairbanks Morse Engine, Caterpillar, Pielstick, MAN, Ruston-Alstom oraz Paxman. Razem stanowiły zbiór 70 silników zróżnicowanych pod względem mocy, pojemności skokowej i spełnienia norm emisji spalin.

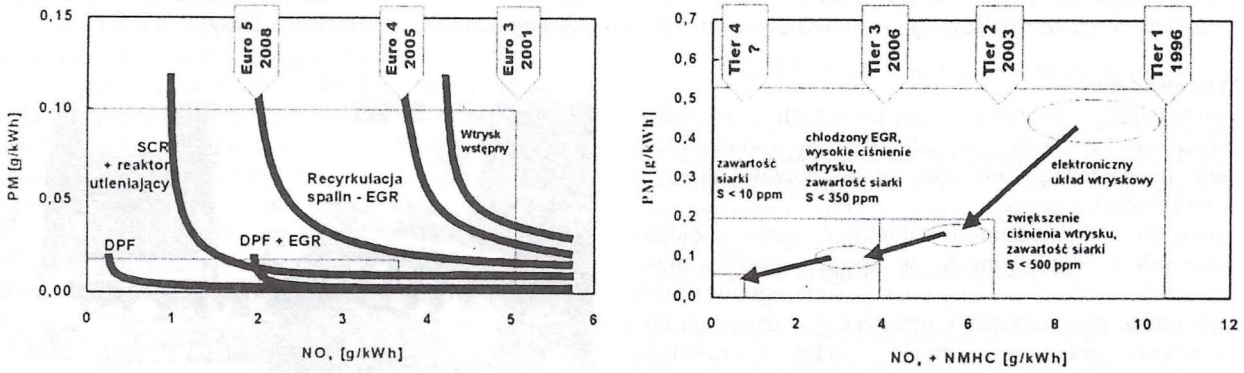

Rys. 5.1. Kierunki redukcji emisji dla pojazdów heavy-duty a) w Europie b) w USA

Dokonano analizy wymiarowej silników oraz ich mocy do konkretnych zastosowań. Wśród wielu propozycji wybrano najbardziej optymalne warianty, które cechowały się zarówno wysokim stopniem zaawansowania technicznego, jak również odpowiednimi wartościami emisji składników toksycznych (normy emisji spalin). Wybory i próby modernizacji dotyczyły głównie lokomotyw spalinowych jednakże takie same możliwości istnieją dla innych pojazdów trakcyjnych (wybór podyktowany jest rachunkiem ekonomicznym).

Literatura

[1] *AVL Consulting & Information: Current and Future Exhaust Emission Legislation. AVL List GmbH. Graz 06.2002.*

[2] *AVL Partikelseminar. Graz, 10-12. November 1997.*

[3] *Delarue C.: Diesel car engines – the feasibility of very low exhaust emission. Renault SA. FISITA F98P015, Paris 1998.*

[4] *Egger K., Freudenberg H., Kluegl W., Schoeppe D.: The next generation of fuel injection systems using piezo technology. FISITA World Automotive Congress. Paris 1998.*

[5] *Egger K., Schoeppe D.: Diesel Common Rail II – Injection Technology for the Challenges of the Future. 19. Internationales Wiener Motorensymposium. Wien 1998.*

[6] *Karta UIC 624: Badania emisji gazów wydechowych silników spalinowych trakcyjnych, 1 wydanie, kwiecień 2001.*

[7] *Merkisz J.: Ekologiczne aspekty stosowania silników spalinowych. Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej. Poznań 1995.*

[9] *Plüger F.: Regulated Two-Stage Turbocharging – KKK's New Charging System for Commercial Diesel Engines. FISITA World Automotive Congress. Paris 1998.*

[10] *Raport ORE B13.*

[11] *Revue Technique Automobile. Injection Diesel: la chasse aux particules est ouverte, No 581, 1996.*

[12] *Sher E.: Handbook of Air Pollution from Internal Combustion Engines, Pollutant Formation and Control, Academic Press, Boston 1998.*

[13] *Shimoda M., Shimokawa K., Uchida N., Tsuji Y., Yokota H., Hosoya M.: Technologies form symultaneous improvements in NO_x, PM and fuel consumption for future diesel engines of heavy-duty trucks. FISITA World Automotive Congress. Paris 1998.*